

URALKODÓI ITINERÁRIUMOK 1382–87-BŐL

SZAKMAI ÉS ETIKAI PROBLÉMÁK C. TÓTH NORBERT ITINERÁRIUM-KÉSZÍTÉSÉBEN

Nemrég, 2005. december 9-én mutatták be az Országos Levéltárban C. Tóth Norbertnek az Engel Pál hagyatékában fennmaradt Zsigmond-itineráriumot feldolgozó és kiegészítő művét. A hazai történeti munkák szerényebb kiállításához mérten rendkívül igényes kivitelben készült, keménykötéses, aranybetűkkel feliratozott könyv igen részletes címléírása a következő: „Itineraria regum et reginarum – Királyok és királynék itineráriumi (1382–1438). Zsigmond király és császár (1382–1437) itineráriumát készítette Engel Pál. Kiegészítette, szerkesztette és mutatóval ellátta C. Tóth Norbert. Mária királynő (1382–1395) és Borbála királyné (1405–1438), Zsigmond király és császár feleségei, valamint Erzsébet (1382–1386) királyné, I. Lajos király özvegye itineráriumait készítette, szerkesztette, és mutatókkal ellátta C. Tóth Norbert. Budapest, 2005.”¹

Fölmerül azonban a kérdés, hogy – legalábbis az 1382–87-es évek vonatkozásában – mit és hogyan állított össze C. Tóth Norbert? Mindenekelőtt tudni kell, mit nevez C. Tóth Norbert itineráriumnak. Ez ugyanis – Engel Pál meghatározása szerint – azt a kutatói segédletet jelenti, „amely feltünteti egyvalamely nevezetes személynek egy adott időszakban megtett *útvonalát* (lat. *iter*, *út*), pontosabban: ismert tartózkodási helyeinek és időpontjainak sorát, amiből az útvonal az adatok szabta korlátok között rekonstruálható.”² C. Tóth Norbert definíciója ettől némileg különbözik: „E kutatási segédlet egy személynek egy meghatározott időszakban (például tisztségviselése alatt) megtett útjait, azaz ismert tartózkodási (*vagy keltezési*) [kiemelés tőlem, S. Sz.] helyeinek összeállítását tartalmazza, amely alapján megállapítható, hogy a vizsgált személy mikor és hol tartózkodott.”³ Igen fontos e néhány szavas, a tartózkodási és keltezési helyeket egybemosó eltérés; a keltezési helyek magától értetődően szükséges összegyűjtése ugyanis még igen messze van az itineráriumnak csak felvázolásától is. Itt – azon a közismert, C. Tóth Norberttől is bőven tárgyalt nehézségen⁴ túl, hogy az uralkodó több pecsétet is használt, illetve nevében több pecsét alatt is adtak ki oklevelet – két problémára gondolok, melyeket a szerző nem vett figyelembe.⁵ Egyrészt eleve nem szabad figyelmen kívül hagyni azt, miszerint pusztán az a tény, hogy az oklevélen pecsét és keltezés van, még semmiféle garanciáját nem nyújtja annak, hogy a pecsét valóban a keltezésben megadott helyen és időben került az oklevélre;⁶ ha pedig a keltezés még az oklevél tényleges kiállításának helyét és idejét sem adja meg teljes bizonyossággal, még kevésbé lehet a keltezési helyet automatikusan az uralkodó tartózkodási helyével azonosítani. Másrészt nyilvánvaló, hogy az itineráriumban tárgyalt személy itt vagy ott tartózkodása akkor is jelentős, adott esetben országok sorsát eldöntő tény lehet, ha ő vagy kancelláriája tényleg egyetlen oklevelet vagy egyéb irományt sem bocsátott ki az adott időben és helyen. Így tehát, ha valóban az illető személy legvalószínűbb útvonalát akarjuk rekonstruálni, megkerülhetetlen a keltezési helyek sorának összevetése az általunk elérhető elbeszélő forrásokkal, valamint minden olyan tényre, ami némi támpontot nyújthat ezen legvalószínűbb útvonal felvázolásához; ha nem vesszük magunknak ehhez a fáradságot, szinte biztos, hogy az itinerárium a megkerülhetetlen mértéken felül is torzulni fog.

¹ A továbbiakban: ENGEL – C. TÓTH: *Itineraria*.

² ENGEL Pál: Hunyadi János kormányzó itineráriuma (1446–1452), *Századok* 1984. (118. évf.) 974–997., itt: 975. (kiemelés a szerzőtől).

³ ENGEL – C. TÓTH: *Itineraria* 7.

⁴ ENGEL – C. TÓTH: *Itineraria* 10–12.

⁵ A példákat ezekre ld. alább.

⁶ Erről bővebben, szakirodalom és az 1382–87-es évek oklevelezéséből leszűrhető tanulságok alapján ld. SÜTTŐ Szilárd: Anjou-Magyarország alkonya. Magyarország politikai története Nagy Lajostól Zsigmondig, az 1384–1387. évi belviszályok okmánytárával. I–II. kötet, Szeged, 2003. (a továbbiakban: SÜTTŐ: Anjou-Magyarország) I. kötet 207–218. Bár példám egyike (az 1383. május 7-i, uo. 212–213.) hibás olvasaton alapult, az itt előadottak módosítására továbbra sem látok okot.

C. Tóth Norbert azonban – saját meghatározásához híven – a tartózkodási és keltezési helyeket mintegy szinonimaként kezeli, és ez utóbbiakon kívül csak egy-két, önkényesen választott és kellőképp alá nem támasztott, részben téves köztörténeti tény⁷ illeszt az úgynevezett itineráriumba. Ha viszont a keltezési helyek sorozatát már itineráriumnak veszi, megemlíthette volna, hogy ezt az általa készítettnek mondott királynői ill. királynői itineráriumok esetében a legviharosabb 1384–87-es évekre vonatkozóan, Zsigmond koronázásáig készen összeállítva megtalálhatta 2003-ban megjelent, általa egyébként használt munkámban.⁸ Itt én, részben a pecsétek előfordulási gyakoriságából adódó politikatörténeti tanulságok leszűrhető végett, részben pedig azon véleményemtől vezettetve, miszerint az itinerárium többé-kevésbé mindig spekulatív kell, hogy maradjon, inkább a – ha nem is teljes, de mindenesetre nagyobb – biztonságga megállapítható keltezési helyeket és pecsét-előfordulásokat adtam,⁹ az általam elért teljes forrásanyagra támaszkodva, havonkénti bontásban, táblázatosan bemutatva.¹⁰ A könyv politikatörténeti leírásában aztán a királynők utazásai¹¹ kapcsán néhány esetben közvetlenül erre a táblázatra támaszkodtam,¹² melynek bizonyító anyagát a második kötetet kitevő okmánytár adja. Mindezt azonban C. Tóth Norbert nem említi, hanem saját munkájának bemutatása során simán ekképp fogalmaz: „Mária királynő tartózkodási helyeinek összeállítását teljesen előlről kellett kezdeni.”¹³

***

Nézzük tehát először is, hogy az 1382–87-es uralkodói itineráriumokhoz felhasználandó oklevelek javát adó 1384–87-es éveket¹⁴ illetően hogyan viszonyul C. Tóth Norbert könyve a korábbi eredményekhez. Erzsébet királyné 1384-gyel kezdődő itineráriumát – a Kis Károly székesfehérvári koronázásán történt megjelenés jelzésén túl¹⁵ – 58 keltezési hely segítségével jelöli ki, ebből 54-et könyvem második kötetéből merít.¹⁶ Hogy a maradék négy esetben miért járt el másképp, illetve miért pont négy, és miért pont e négy esetben, számomra nem világos. Új forrást ugyanis nem használ fel, csak

1.) ahol én Erzsébet királyné 1384. október 19-i, löcsei keltezésű oklevelének jelzetét, kiadását és regesztáját adom,¹⁷ ott C. Tóth Norbert csupán a kiadásra hivatkozik;¹⁸

2.) Erzsébet 1385. június 27-i, székesfehérvári keltezással kibocsátott oklevelénél szintén;¹⁹

⁷ Ezekről ld. alább.

⁸ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 221–259.

⁹ Teljes bizonyosságra természetesen itt sem lehet törekedni, hiszen sokszor megállapíthatatlan, sokszor pedig csak valószínűsíthető, hogy az illető oklevél mely pecséttel erősített meg. A pecsétazonosítás problémáiról ld.: SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 201–202.

¹⁰ A választott módszer részletesebb indoklását ld. SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 199–218., főleg 217–218.

¹¹ Ld. pl. SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 50., 68–70., 72., 81., 97., 131., 140–142., 214–215.

¹² SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 76. 357. jegyzet, 84. 398. jegyzet, 87. 418. jegyzet.

¹³ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 13.

¹⁴ Mária és Erzsébet itineráriumainak vonatkozásában az 1387 utáni idő feldolgozása jóval kisebb feladatot jelent: Erzsébet tudvalevőleg nem élte meg Zsigmond koronázását, a királynőből királynévá degradált Mária erősen megcsappant oklevelezése pedig zömmel ki van adva a Zsigmondkori oklevéltár I. kötetében (összeállította MÁLYUSZ Elemér, Budapest, 1951., a továbbiakban: ZSO I.).

¹⁵ Erről ld. alább.

¹⁶ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 162–164. 17–41. jegyzet.

¹⁷ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 250. szám. Jelzete: Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 85 472, kiadása: A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. Kiadja gróf Sztáray Antal. Szerkeszti NAGY Gyula. I. kötet (1234–1396.) Bp., 1887.; II. kötet (1397–1457) Bp., 1889. (a továbbiakban: Sztáray) I. 471–472.

¹⁸ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 163. 28. jegyzet: „Sztáray I. 471.”

¹⁹ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 422. szám (DL 85 481; Sztáray I. 473); ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 163. 34. jegyzet: „Sztáray I. 473.”

3.) Erzsébet és Mária 1386. május 1-jéről, Győrből keltezett oklevelénél viszont éppen fordítva, csak a jelzetet adja meg, míg nálam a jelzet, a kiadások, az újabb kiadás szövegének javítása és az oklevél tartalmi kivonata található.²⁰

Több önállóságot mutat a 4.) eltérés: itt C. Tóth Norbert a DF 220 035 jelzetű oklevéllel Erzsébet királyné 1386. április 2-ai budai tartózkodását próbálja igazolni.²¹ A kérdéses oklevelet valóban Budáról, 1386. április 2-áról keltezték, de kibocsátója nem Erzsébet királyné, hanem Bebek Imre országbíró. A szövegben szó sincs Erzsébet királynéről, mindösszesen megemlítenek egy királynői vagy királynéi perhalasztást (*mediantibus litteris reginalibus*), amely tehát éppúgy lehetett Mária királynőé, mint Erzsébet királynéé, és amely nem április 2-án, hanem valamikor előtte kelt: én tehát az uralkodói oklevelek vonatkozásában teljességre törekvő okmánytáramba az oklevelet április 2-a előtti dátummal és alternatív kibocsátóval (Mária vagy Erzsébet) vettem fel.²² – Hogy C. Tóth Norbert, aki egyébként azt írja, hogy „Mária királynő, Erzsébet és Borbála királynék esetében átnéztem minden általuk kiadott oklevelet”,²³ miféle alapossggal nézte át pl. ezt az oklevelet, mielőtt hivatkozott rá, és hogy a kibocsátóként valóban Erzsébetet feltüntető, egyelőre téves levéltári segédlet,²⁴ – amelynek táblázatba foglalt korrekcióját munkámban egyébként megtalálhatta volna²⁵ – nem gyakorolt-e rá a kívánatosnál mélyebb benyomást, legalábbis kérdéses.

Semmilyen értelmes indokát nem látom továbbá, hogy a keltezési helyeknek még a ténylegesnél is nagyobb jelentőséget tulajdonító, valamint állítása szerint a tárgyalat korból minden királynéi oklevelet átnéző C. Tóth Norbert miért ignorálja Erzsébet királyné Pozsegavárról keltezett, 1385. február 19-ei dátummal kiállított, eredetiben fennmaradt, gyűrűspecses oklevelét.²⁶ A C. Tóth Norbert-féle összeállításban így Erzsébet királyné 1385. január 23-ai pécsi tartózkodása és március 4-ei pozsegavári felbukkanása között bő egy hónapos hézag maradt,²⁷ ami magában véve természetesen még nem lenne baj, és – mivel sok oklevél feldolgozásánál a rontás gyakorlatilag elkerülhetetlen – inkább peches, semmint súlyos hibának minősülne, ha a minden oklevelet átnéző itineráriumkészítő pont egy fontos oklevél dátumát oldaná fel rosszul, s így az oklevelet az itinerárium szempontjából érdektelennek tartaná. Legalábbis bosszantó felületesség azonban, hogy C. Tóth Norbert annak ellenére hagyja figyelmen kívül az oklevelet és következésképp adat nélkül 1385 februárját, hogy általa sűrűn használt könyvemben többször is találkozott, vagy találkoznia kellett volna mind az oklevéllel, mind idevágó jelentőségével. A pozsegavári tárgyalásokra utazó királynők útvonalának leírásánál olvashatta, hogy a királynők februárban már Pozsegavárott voltak;²⁸ ennek illusztrálására könyvem II. táblázata szolgál, ahol természetesen megtalálhatta Erzsébet gyűrűspecstjének 1385. február 19-ei pozsegavári keltezésű előfordulását;²⁹ a táblázat adatainak alátámasztására pedig ott az okmánytár, benne a rövidke oklevél teljes szövegével és pecsétleírásával.³⁰

²⁰ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 649. szám. Jelzete: Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 287 484. Kiadásai: FEJÉR, Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Budae 1829–1844. (a továbbiakban: FEJÉR) X/1. 283–286. és Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (a továbbiakban: CDM) Bd. XI., hrsg. v. Vincenz BRANDL, Brünn 1885, 351–352 (Nr. 393). Vö. ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 164. 38. jegyzet: „DF 287 484”.

²¹ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 164. és uo. 37. jegyzet.

²² SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 621. szám.

²³ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 13. Hasonlóképp fogalmaz egy oldallal alább (uo. 14.): „Mária királynő, Erzsébet és Borbála királynék itineráriumaihoz, mivel abban az összes, általuk kiadott oklevél adatát felhasználtam ...”

²⁴ A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa (DL–DF 4.2). CD-ROM, Szerkesztette RÁCZ György, Budapest, 2003. (A továbbiakban: DL–DF 4.2.)

²⁵ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 177–198., különösen: 194.

²⁶ DL 7136: „Datum in Posegawar in dominica Invocavit anno Domini Mo CCCmo LXXXmo quinto.”

²⁷ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 163.

²⁸ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 87.

²⁹ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 236.

³⁰ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 330. szám.

Mindösszesen ennyi.³¹ Ismét felmerül a gyanú, hogy az állítólag minden oklevelet átnéző C. Tóth Norbert talán az oklevelet egyelőre 1385. március 5-ei keltezés alatt nyilvántartó levéltári segédlet³² miatt szentelt kevés figyelmet Erzsébet eme kiadványának; megjegyzendő persze, hogy könyvemnek a levéltári nyilvántartás korrekcióját képező I. táblázatában erre az oklevélre is kitértem.³³

***

Még mindig az 1384–87-es éveknél maradván – melyeknek tehát mind általam addig elért teljes uralkodói okleveles anyagát, mind az ebben előforduló keltezési helyeket személyenként és pecsétfajtaanként csoportosítva, időrend szerint táblázatba rendezve C. Tóth Norbert munkámban megtalálta vagy megtalálhatta –, lássuk, Mária királynő Zsigmond megkoronázásáig terjedő itineráriumának összeállítása során mivel bővítette a korra vonatkozó ismereteinket az auctor. Öt köztörténeti momentum megemlítésén túl – melyekből négyre még visszatérünk – itt is, csakúgy, mint Erzsébet esetében, a keltezési helyekre támaszkodik, szám szerint 85-re.³⁴ Ebből 42-t könyvem második kötetéből merít, de a maradék 43 sem új forrás; kivétel nélkül mind megtalálható okmánytáramban,³⁵ csak ezek esetében C. Tóth Norbert – mint Erzsébet itineráriumánál – hol az oklevél, illetve több példány esetében az oklevelek egyikének jelzetére, hol a szöveg kiadására, vagy kiadásainak valamelyikére hivatkozik, a válogatás szempontját ezúttal sem világítva meg.

Mint Erzsébetnél, úgy vizsgáljuk meg itt is azokat a keltezési eltéréseket, ahol C. Tóth Norbert adatai eltérnek attól, amit munkámban talált vagy találhatott. A feljebb említett 43 oklevél közül ötnek a keltezését oldja fel másképp, mint az okmánytáramban áll. Ezek a következők:

1.) DL 42 309 (5. die conceptionis Virginis gloriose): ez C. Tóth Norbertnél 1384. december 31., nálam 1384. december 12.;³⁶ a dolognak mindenesetre az itinerárium szempontjából jelentősége nincs, mert Erzsébet és Mária – viszonylag sűrű oklevelezésük tanúsága

³¹ Mert annak ezek után már tényleg nincs jelentősége, hogy tartalmi vonatkozásban is hivatkoztam az oklevélre (SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 62.): ha valakit itinerárium-ügyben a fenti utalások hidegen hagynak, valószínűleg nem fog utána lapozni egy oklevélnek politikátörténeti jelentősége miatt.

³² Ld. DL–DF 4.2.

³³ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 178.

³⁴ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 36–38. 15–39. jegyzet.

³⁵ E 43 oklevél egyfajta konkordancia jegyzéke (elől az oldalszám és a jegyzet száma ENGEL – C. TÓTH: Itineraria szerint, a „ld.” után SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. megfelelő sorszám): 1./ 36. 15. jegyzet: „DL 94 441” ld. 48. szám; 2./ 36. 16. j.: „DL 77 894” ld. 50. szám; 3./ 36. 17. j.: „DF 277 302” ld. 52. szám; 4./ 36. 17. j.: „DL 7063” ld. 55. szám; 5./ 36. 18. j.: „DF 233 962” ld. 79. szám; 6./ 36. 18. j.: „Fejér X/1. 151.” ld. 83. szám; 7./ 36. 19. j.: „Zala vm. II. 197.” ld. 85. szám; 8./ 36. 19. j.: „DF 253 848” ld. 88. szám; 9./ 36. 19. j.: „Bártfai Szabó: Pest 441.” ld. 101. szám; 10./ 36. 19. j.: „Fejér X/8. 137.” ld. 106. szám; 11./ 36. 19. j.: „HO VII. 417” ld. 146. szám; 12./ 36. 19. j.: „DF 220 000” ld. 148. szám; 13./ 36. 19. j.: „Kállay II. 1975.” ld. 153. szám; 14./ 36. 19. j.: „DF 227 042” ld. 208. szám; 15./ 36. 20. j.: „Smičiklas XVI. 481.” ld. 215. szám; 16./ 36. 20. j.: „DL 42 301” ld. 221. szám; 17./ 36. 21. j.: „Veszprém 818.” ld. 232. szám; 18./ 37. 22. j.: „Fejér X/8. 140.” ld. 259. szám; 19./ 37. 22. j.: „DL 42 309” ld. 265. szám; 20./ 37. 23. j.: „DL 38 159” ld. 285. szám; 21./ 37. 23. j.: „DF 201 024 (sic!)” ld. 290. szám (ott helyesen: DF 201 054); 22./ 37. 24. j.: „DL 57 380” ld. 295. szám; 23./ 37. 25. j.: „Sopron vm. I. 480.” ld. 297. szám; 24./ 37. 26. j.: „DL 7130” ld. 316. szám; 25./ 37. 27. j.: „DL 33 515” ld. 351. szám; 26./ 37. 27. j.: „Zala vm. II. 208.” ld. 396. szám; 27./ 37. 28. j.: „DL 58 647” ld. 406. szám; 28./ 37. 29. j.: „HO II. 148.” ld. 186. szám; 29./ 37. 29. j.: „DF 232 813” ld. 442. szám; 30./ 37. 30. j.: „DL 69 178” ld. 451. szám; 31./ 37. 30. j.: „Dipl. eml. III. 590.” ld. 452. szám; 32./ 37. 31. j.: „DL 89 527” ld. 461. szám; 33./ 37. 32. j.: „DL 60 421” ld. 464. szám; 34./ 37. 32. j.: „DL 24 690” ld. 580. szám; 35./ 37. 32. j.: „MTT IX. 38/87.” ld. 500. szám; 36./ 38. 34. j.: „DL 7188” ld. 571. szám; 37./ 38. 34. j.: „DF 220 039” ld. 601. szám; 38./ 38. 34. j.: „Bánffy I. 382.” ld. 641. szám; 39./ 38. 35. j.: „Bánffy I. 384.” ld. 648. szám; 40./ 38. 35. j.: „DL 43 096” ld. 673. szám; 41./ 38. 36. j.: „DF 207 452” ld. 675. szám; 42./ 38. 36. j.: „DL 42 359” ld. 704. szám; 43./ 38. 37. j.: „DL 7213” ld. 730. szám.

³⁶ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 37. 22. jegyzet és SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 265. szám.

szerint³⁷ – 1384 novemberének végétől a következő év januárjának derekáig valóban Budán tartózkodtak.

2.) DL 24 690 (*f. II. post purif. Virg.*): ez C. Tóth Norbertnél 1385. szeptember 25., nálam 1386. február 5.;³⁸ az itineráriumra azonban e tévesztésnek sincs befolyása, minthogy Mária mindkét időpontban tényleg Budán volt.³⁹

3.) C. Tóth Norbert Mária 1385. július 2-ai budai tartózkodását a Hazai okmánytárra támaszkodva véli igazolhatni.⁴⁰ A napi dátum (*die Dom. post Petri et Pauli*) 1385-ben valóban július 2-ára esne, ámde a kiadás éve nem 1385, hanem 1384, mint ahogy ez a C. Tóth Norbert által megjegyzés nélkül hivatkozási alapul megjelölt kiadásban is áll, és ahogy én is – az oklevél eredetije (DL 67 933) alapján dolgozva – 1384. július 3-ai dátum alatt vettem fel ezt az iktatási parancsot okmánytáramba.⁴¹ Ez már C. Tóth Norbert témaválasztása szempontjából sem teljesen irreleváns, mivel e fiktív dátum alaptalanul kötné pontosabb időponthoz a királynéknak a pozsegavári tárgyalásokról való visszatértét, amely tényleg ekkoriban történt, de hogy pontosan mikor, azt nem tudjuk.⁴²

4.) Szintén bír némi jelentőséggel az itinerárium szempontjából a DF 220 039 keltezésének (*f. III. ante Gregorii pape*) eltévesztése: ez nálam 1386. március 6-a, itt pedig 1386. január 25-e.⁴³ Azért különös ez, mert C. Tóth Norbert e helyütt Máriát 1386. január 25-étől április 17-éig marasztja Budán,⁴⁴ ámde míg az imént idézett jegyzetben január 25-éről egy másik oklevelet is említ, az intervallum végén csak április 13-áig ad meg keltezési időpontokat. A kérdéses oklevél keltezése azonban az Országos Levéltár nyilvántartásában – feltehetőleg a *Georgii* és *Gregorii* összetévesztése miatt – egyelőre április 17-ei keltezéssel szerepel,⁴⁵ s így ismét közel áll a feltételezés, hogy az állítása szerint Mária minden oklevelét átnéző C. Tóth Norbert e segédlet hatása alatt tette Mária győri utazása előtti utolsó budai keltezését a ténylegesnél⁴⁶ négy nappal későbbre.

5.) Hasonlóképp áll a dolog a DL 7213 jelzetű oklevéllel, amennyiben a rossz dátumfeloldás itt is az itineráriumba szépen illeszkedő, de valótlán keltezési helyet eredményezett.⁴⁷ Az oklevél keltét (*2. die Iohannis Baptiste*) C. Tóth Norbert 1386. június 25-ére teszi, míg én 1386. augusztus 30-ára:⁴⁸ a tudományvételt elrendelő utasításban említett hatalmaskodásnak, illetve a zobori konvent vizsgálatának ideje (*die Dom. ante assumptionis Virginis prox. pret.*, azaz 1386. augusztus 12., valamint *f. V. ante exalt. crucis prox. pret.*, tehát 1386. szeptember 13.) alapján egyértelműnek mondható, hogy a parancslevélben a szokásostól eltérően nem a *nativitas*-t, hanem a *decollatio*-t értették Keresztelő Szent János ünnepe alatt. Minden való-

³⁷ A részletekhez ld. SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 231–233. (és a táblázat bizonyító adatait a második kötetben).

³⁸ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 37. 32. jegyzet és SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 580. szám.

³⁹ Keltezési helyeit ld. SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 241. és 246. (a bizonyító adatokkal a második kötetben).

⁴⁰ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 37. és uo. 29. jegyzet, a Hazai okmánytár (I–VIII. Kiadták IPOLYI Arnold, NAGY Imre, PÁUR Iván, RÁTH Károly, VÉGHÉLY Dezső. Győr – Budapest, 1865 – 1891., a továbbiakban: HO) II. kötet 148. alapján.

⁴¹ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 186. szám. Az igaz, hogy a Hazai okmánytárban van némi ingadozás, amennyiben a II. kötet 148–149. lapján az oklevelet közlő RÁTH Károly a keltezésben az évet „*quarto*”-nak olvasta, a parancslevelet átíró, és annak kiadási évében keltezett káptalani jelentést viszont 1385-re tette (HO III. 237.) – ámde ezt az ellentmondást a Hazai okmánytár felhasználója legalábbis jelezhetné volna, ha már tisztázni nem sikerült. Egyébként ha valaki átnéz minden Mária által kiadott oklevelet (vö. ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 13.) az ilyen bizonytalanságokon viszonylag könnyen úrrá lehet; s ha mégsem, tanácsatlanságát kellene feltüntetnie a lábjegyzetben, az állításával ellentétes kiadásra való hivatkozás helyett.

⁴² Vö. SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 87., 238–239. ill. II. 422. és 426. számok. Erzsébet királyné 1384. június 27-ével keltez Székesfehérvárról, július 6-ával Budáról: ennél közelebbi támpontjaink szerintem nincsenek a királynék visszerkezésének behatárolására.

⁴³ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 601. szám, ill. ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 38. 34. jegyzet.

⁴⁴ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 38.

⁴⁵ Ld. DL–DF 4.2. Javítása: SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 194.

⁴⁶ Vö. SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 248. (ill. II. 640. és 641. számok.)

⁴⁷ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 38.: 1386. június 25-én Székesfehérvárott keltezett volna Mária.

⁴⁸ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 38. 37. jegyzet, ill. SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 730. szám.

színűség szerint tehát a Székesfehérvárról datált *mandatum* nem a királynék végzetes délvidéki útjának elején kelt, hanem azt a székesfehérvári országgyűlés adta ki az ekkor már fogságban sínylődő Mária nevében. Az Országos Levéltár egyelőre tévesen június 25-ei keltezésű tartalmú nyilvántartása,⁴⁹ ennek ellenőrzés nélküli felhasználása itt is közrejátszott a tévedésben, amit akár a levéltári nyilvántartás már említett javításába⁵⁰ való futó bekukkantás, akár okmánytáram alaposabb felhasználása, akár a rövidke oklevél tényleges átnézése könnyedén kiküszöbölhetett volna.

***

Nemcsak a keltezés helyének és idejének pontatlan megállapítása révén csúszhatnak valótlan-ságok az itineráriumba. Így például – még a tárgyalt 1384–87-es időszaknál maradván – C. Tóth Norbert 1384. március 6-a és 13-a közt, majd 1384. augusztus 15-étől 24-éig Esztergomban időtelti Mária királynőt, a bizonytalanság legcsekélyebb jelzése nélkül,⁵¹ jóllehet több nyomós érv is szól Mária e két esztergomi kiruccanása ellen, melyeket C. Tóth Norbertnek meg kellett volna fontolnia, mielőtt tényként közli az olvasóval, hogy Mária ott járt.

Először is – és erre még más kérdésben is visszatérünk – az anyakirályné és Mária itineráriumát együtt kellett volna tárgyalni, vagy legalábbis össze kellett volna vetni a kettőt. Mária ugyanis gyakorlatilag anyja gyámsága alatt állt,⁵² és nincs nyoma, hogy Erzsébet valaha is különvált volna mintegy tizenegy évesen megkoronázott leányától. Az biztos, hogy első délvidéki útjára az anyakirályné magával vitte Máriát is és Hedviget is,⁵³ és mivel ő, Erzsébet, megszakítatlan délvidéki oklevelezés végén 1384. március 3-ával még Szentdemeterről keltez, hogy majd csak a hónap végén tűnjenek fel budai kiadványai,⁵⁴ így nehezen hihető, hogy Mária valami okból korábban hazautazott volna, pontosabban nem is haza, hanem Esztergomba. – Hasonlóképp alig összeegyeztethető Mária C. Tóth Norberttől feltételezett 1384. augusztus 15-ei esztergomi tartózkodása anyja egyidejű (1384. augusztus 14-ei) temesvári jelenlétével.⁵⁵

Másodszor pedig egyáltalán nem mindegy, miféle pecséttel erősített meg az az oklevél, melynek keltezési helyét az itinerárium összeállítója azonosnak veszi az oklevél kibocsátójának tartózkodási helyével. Ez így triviálisnak hangzik, sőt fölöslegesnek, mert erről C. Tóth Norbert a könyv előszavában bőven ír.⁵⁶ A baj az, hogy az előszóban leírtakhoz távolról sem tartotta magát a gyakorlatban: helyel-közzel megadta, hogy melyik pecsétről van szó, általában viszont nem. Márpedig pont az efféle gyanús esetekben döntő a pecsét minéműsége. Hogy a szerző észre sem vette, hogy itt valami probléma van, amit jelezni kellene, vagy a benne esetlegesen felmerült bizonytalanság-érzést szándékosan titkolta az olvasó elől, természetesen nem tudhatom, de bárhogy is van, az ügy éppenséggel nem gerjeszt vak bizalmat C. Tóth Norbert munkássága iránt. Különösen irritáló, hogy holmi rendkívüli erőfeszítést nem követelt volna tőle a pecsétek identifikálása, mivel Máriának a két említett időszakból származó összes oklevelét, tehát nemcsak a tárgyalt műben felhasznált négyet, megtalálta vagy megtalálhatta volna – megpecsételés szerint táblázatba foglalva – általa sokat idézett munkám

⁴⁹ Ld. DL–DF 4.2.

⁵⁰ Ld. SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 177–198., különösen: 178.

⁵¹ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 36. Okleveles hivatkozások: uo. 18. és 20. jegyzet.

⁵² Ez a viszony egyébként – legalábbis a Máriát megkoronázó országnagyok szándéka szerint – némi jogi alappal is bírt, ld. Lorenzo de Monacis sorait: „*Elisabeth regina parens clarissima natae / Jungitur, et magnas regni moderatur habenas. / Sic transire placet dum nubilis impleat annos / Virgo thori; et regem faciat regina maritum.*” (Laurentii DE MONACIS Veneti carmen, seu historia de Carolo II. cognomento Parvo rege Hungariae. In: Laurentii de Monacis Veneti Cretæ cancellarii chronicon de rebus Venetis etc., kiadta: Flaminus CORNELIUS senator Venetus, Venetiis, 1758. 321–338.; itt: 326. 50–53. sorok). A kérdésről bővebben: SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 19–26.

⁵³ Ld. SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 45.

⁵⁴ Ld. SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 223. és II. 78., 84., 86., 87., 89. és 93. számok.

⁵⁵ Ld. SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 213–214. számok.

⁵⁶ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 10–12.

első kötetben, az oklevelek tartalmi kivonatait és megerősítésük leírását pedig a második kötetben.⁵⁷

Ezen esztergomi kiadványok közül egynek a megpecsételését nem ismerjük,⁵⁸ a többi azonban mind a nagypecsét alatt kelt; a nagypecsétről viszont tudnivaló, hogy ekkoriban Demeter bíboros, főkancellár őrizetében volt, aki azt 1384 augusztusa után mintegy tizenhárom hónapra ki is vonta a forgalomból.⁵⁹ A nagypecsét tehát inkább az ő személyéhez, semmint Máriához köthető. Mivel pedig a királynék 1383–84-es délvidéki útja során a nagypecsét és a kettőspecsét – ennek önállóan használt mellő lapját hívjuk nagypecsétnek – egész 1384 januárjáig használatban volt, majd a nagypecsét februártól Budán tűnik fel,⁶⁰ és ekkor (1384. február 14.) már Demeter bíboros is Budáról keltez,⁶¹ így számomra kézenfekvőnek tűnt,⁶² és kézenfekvőnek tűnik ma is, hogy Demeter bíboros kivált a királynék kíséretéből, és előbb Budára, majd innen Esztergomba utazott. Ezzel szemben C. Tóth Norbert a nagypecsét használatából Mária jelenlétére következtet, de még ebben sem következetes: a budai keltezésű nagypecsétes okleveleket figyelmen kívül hagyva Máriát nem időzteti Budán, hanem Pozsegavárról rögtön Esztergomba küldi.⁶³

Hasonlóképp nem Máriának, hanem Demeternek és a nagypecsétnek összetartozása mellett tanúskodik az is, hogy ezen pecsétnek 1384-85-ös ideiglenes eltűnése előtti utolsó három ismert felbukkanása (1384. augusztus 15., 21. és 24.)⁶⁴ esztergomi keltű királynői okleveleken figyelhető meg, mint ahogy ekkor – augusztus 24-én – Demeter bíboros is Esztergomból keltezi oklevelét.⁶⁵ Én ezt úgy értelmeztem és úgy értelmezem most is, hogy Demeter nem kísérte el a királynékat Temesvárra, hanem Esztergomban maradt, és innen indult János csanádi püspökkel együtt Hedvig krakkói koronázására.⁶⁶

Persze lehet, hogy az itt előadottakban – részben vagy egészben – tévedek, de ha C. Tóth Norbert így gondolja, két dolgot kellett volna tennie: 1.) meg kellett volna magyaráznia, hogy ha 1384 márciusában és augusztusában Máriát és a nagypecsétet elválaszthatatlannak tartja, akkor miért nem tartja annak 1384 februárjában; 2.) a fentiekkel vitatkoznia kellett volna. Észérvek hatására szívesen belátom, ha tévedtem, de ehhez érvek kellene. Mert tévedni emberi dolog, mindenképpen sokkal emberibb, mint a keltezési helyek kész, mástól elkészített listájából néhányat taláalomra, mindenesetre indoklás nélkül kiválasztani, ezeket – a lista összeállítójának véleményét szintén indoklás nélkül semmibe véve – itineráriummá minősíteni, majd ezt az új konstrukciót nagy önbizalommal, vagy legalábbis a kétely legkisebb jele nélkül, tényként az olvasóra oktrojálni.

***

A pecsétfajták rendszeres jelzését nem pótolja az oklevéladási parancsot kiadó vagy közvetítő személyt megjelölő kancelláriai jegyzetek feltüntetése, amivel C. Tóth Norbert királynéi

⁵⁷ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 223. és 228. illetve II. 79., 81–83., 215., 217. és 221. számok.

⁵⁸ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 79. szám.

⁵⁹ GERICS József: A magyar királyi kúriai bíraskodás és központi igazgatás Anjou-kori történetéhez. In: uó.: Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban, Budapest, 1995. 295-318. [Eredetileg megjelent: Jogtörténeti tanulmányok I., szerk.: dr. CSIZMADIA Andor, Budapest, 1966. 285-306.], különösen 304-307.; SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 77–78.

⁶⁰ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 221–222. illetve II. következő számai: 51. (január 10., kettőspecsét Demeter kezéből), 52. (január 13., nagypecsét, Pozsegavár), 53. (január 17., nagypecsét, Pozsegavár), 55. (január 19., nagypecsét, Pozsegavár), 71. (február 13., nagypecsét, Buda), 73. (február 14., nagypecsét, Buda), 74. (február 14., nagypecsét, Buda) és 75. (február 14. körül, nagypecsét, Buda).

⁶¹ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 72. szám.

⁶² Ld. SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 76.

⁶³ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 36.: 1384. január 13.–19.: Pozsegavár, március 6–13.: Esztergom.

⁶⁴ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 215., 217. és 221. számok.

⁶⁵ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 220. szám.

⁶⁶ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 72.

itineráriumi színvonalát emelni kívánta. E téren kifejtett tevékenységével kapcsolatban három probléma merül fel.

Először is a kancelláriai jegyzetek közül csak az uralkodó saját oklevélbe foglalási utasítása (*commissio propria*) bír közvetlen relevanciával az itinerárium szempontjából; az esetleges *relator* személye csupán akkor, ha a pecsétről nem, csak e jelentést tévő személyről tudjuk valami okból, hogy az adott időpontban feltétlenül az uralkodó közvetlen környezetében volt. Minthogy azonban egy középkori oklevélnek nincs fölösleges része, így – ha nem is az itinerárium, hanem inkább a politikatörténet és a prozopográfia szempontjából⁶⁷ – üdvözlendő lenne a királynői vagy királynéi oklevelek kancelláriai jegyzeteinek teljességre törekvő összegyűjtése az 1382–87-es évekből is. A tárgyalt korban járatlan – és gyanútlan – olvasó az előszó alapján azt is hihetné, hogy C. Tóth Norbert ezt a munkát elvégezte: „Mária királynő, Erzsébet és Borbála királynék itineráriumaihoz, mivel abban az összes, általuk kiadott oklevél adatát felhasználtam, személynévmutató is tartozik. E mutatóban megtalálhatók az egyes okleveleken szereplő *relator*-ok nevei, továbbá helyet kaptak a különböző kancelláriai feljegyzések is (*commissio propria, deliberatio baronum*).”⁶⁸ És tényleg, az alaposágnak, sőt a már-már kínos precizitásnak látszatát kelti az a tény, hogy C. Tóth Norbert még a pecsétől takart, és így olvashatatlan *relatio*-t is közli: „*relatio* [...]”.⁶⁹

A valóság ezzel szemben meglehetősen kiábrándító, amennyiben a kancelláriai jegyzetek sorozata igen hézagossá tűnik. Azt ne is bolygassuk, hogy az e könyvben figyelmen kívül hagyott uralkodó, Kis Károly okleveleinek *relatio*-s jegyzetei⁷⁰ éppúgy kimaradtak a kötetből, mint a Zsigmond kiadványain előforduló kancelláriai jegyzetek,⁷¹ jöllehet a könyv előszava szerint Zsigmond koronázás előtti éveinek feldolgozásával C. Tóth Norbert újonnan egészítette ki Engel Pál munkáját,⁷² s így egyrészt módjában állt volna egységes rendszerbe foglalni az 1382–87-es éveket, másrészt ez szükséges is lett volna, hiszen mind az ifjú örgróf, mind Károly kiadványainak ilyen természetű adatai éppoly jelentőséggel bírnak, mint a királynéktól származók. Tehát nem erről van szó, hanem maguknak a királynéi okleveleknek a hasznosításáról, melynek tökéletlensége részben – és ez a második probléma – azon elhibázott módszernek tudható be, amellyel C. Tóth Norbert a kancelláriai jegyzetekhez az itinerárium oldaláról közelítve az itinerárium szempontjából közömbös vagy annak látszó oklevelek kancelláriai jegyzeteivel nem is foglalkozik. Ebből eredően aztán a *privilegialis* oklevelek – melyek tudvalevőleg általában dátumhely nélkül, pusztán kancellári *recognitio*-s jegyzettel állítottak ki – elkerülik figyelmét, pedig a bennük előforduló *relatio*⁷³ politikatörténeti jelentősége nem marad el a pátensekben találhatóól, az élükre írt személyes uralkodói parancs pedig éppenséggel az itinerárium szempontjából is jelentős lehet: így például Mária királynő személyes utasítása 1386. október 2-ai *privilegium*-án⁷⁴ az egyik súlyos érv a mellett, hogy a nagypecsét, azaz a kettőspecsét mellső lapja hosszú idő után ismét a királynő közelében található – márpedig ez az együvé tartozás korántsem egyértelmű, mint feljebb, Mária állítólagos esztergomi tartózkodásával kapcsolatban láthattuk.

A királynéi oklevelek kancelláriai jegyzetei zömmel azonban nem *privilegium*-okról sikkadtak el, hanem egyéb kiadványokról. Egész egyszerűen túl sok ilyen jegyzet került el az állítólag minden oklevelet átnéző C. Tóth Norbert figyelmét: és ezen a téren ez a harmadik prob-

⁶⁷ Engel Pál is politikatörténeti jelentőségük miatt vette fel a *relator*-okat archontológiájába: ENGEL Pál: Magyarország világi archontológiája 1301-1457. I-II. kötet, Budapest, 1996. (a továbbiakban: ENGEL: Archontológia) I. 469–510., főleg 469.

⁶⁸ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 14.

⁶⁹ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 163. 35. jegyzet (kiemelés az eredetiben; Erzsébet 1385. október 16-ai okleveléről van szó, ld. SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 486. szám).

⁷⁰ Ld. SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 547., 552., 568. és 569. számok.

⁷¹ Ld. SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 736., 764., 770., 781., 782., 786., és 790. számok.

⁷² ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 13.

⁷³ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 618. szám (Mária királynő Demeter bíboros kezéből kelt 1386. március 26-ai *privilegium*-a): „*Relatio domini Nicolai de Gara palatini*.”

⁷⁴ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 469. szám: „*Propria commissio Marie regine*.”

léma. Összeállítja a kancelláriai jegyzetek és *relator*-ok mutatóját,⁷⁵ de kérdés, hogy mire jó egy ennyire felületesen összeállított lista. Mi értelme van felsorolni Garai Miklós hús *relator*-i illetve *referator*-i [sic!]⁷⁶ említését, amikor legalább négy – a fenti *privilegialis* oklevéllel együtt: öt – másik eset kimarad?⁷⁷ Vagy éppen huszonkilenc királynői ill. királynői *commissio*-t, ha még legalább hat – a fenti *privilegium*-mal együtt: hét – hiányzik?⁷⁸ Miért fontos, hogy Tamás zenggi püspök Mária oklevelén *relator*, ha nem számít, hogy Erzsébetén is az?⁷⁹ És így tovább: Alsáni Bálint Zsigmond koronázása előtti efféle ténykedései közül említetlen marad legalább három,⁸⁰ a három idézett „*deliberatio baronum*” mellől legalább egy,⁸¹ Hédervári János felhívízi keresztes mester pedig egyáltalán nincs felvéve a *relator*-ok közé.⁸² Korbáviai György csak egyszer szerepel, és nevét C. Tóth Norbert a *Georgius* és *Gregorius* általa feltételezett összecserélésére hivatkozva Gergelyre javítja,⁸³ ámde ha figyelembe vette volna ennek egy másik, szintén György névvel kiállított *relatio*-ját,⁸⁴ valamint Velencéhez írt levelét, amelyben magát kétszer is Györgynek írja,⁸⁵ elkerülhette volna ezt az alaptalan konjektúrát.

Mindezekhez képest jelentéktelen, hogy C. Tóth Norbert a kancelláriai jegyzetek és *relator*-ok említett mutatójának⁸⁶ összeállítása során sem bizonyult alaposnak. Az még rendben lenne, ha el akarván kerülni az életrajzírást az egyes *relator*-oknak csak a *relatio* idején viselt tiszt-

⁷⁵ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 47–49., ill. 165–166.

⁷⁶ A *refero*, *referre*, *rettuli*, *relatum* igéből képzett latin főnév a *relator*. C. Tóth Norbert ezen kívül használja még a *referator*-t is, éspedig – mivel nem definiálja a fogalmat, az általa megjelölt esetekből következtetődően – olyankor, amikor a kancelláriai jegyzet a szokásos *relatio* szótól eltérően vagy mellette más módon is utal arra, hogy az oklevéladási parancs valamely közvetítő személytől származik. E finomnak látszó különbségtétellel azonban több probléma is van. Először is nem indokolja a dolog jelentőségét, vagyis nem teszi világossá, miért nem *relator*, hanem *referator* Alsáni Bálint például a következő kancelláriai jegyzetben: „*Commissio propria domine regine, domino Valentino episcopi [sic!] facta*” (ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 37. 22. jegyzet és 47.; az eredetiben persze „*episcopo*” áll); másrészt pedig következtelen, mert a „*relatio domini episcopi per Lucam*” alapján Lukácsból *referator*-t csinál, a „*relatio domini Nicolai palatini per [magistrum] Benedictum notarium eiusdem*” viszont kevés ahhoz, hogy Benedekből is az legyen (ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 163. 30. jegyzet és 165., illetve 35. 2. jegyzet és 47.). A fő gond azonban az, hogy magára a kifejezésre a korszakból egyetlen példát sem ismerünk, legalábbis C. Tóth Norbert ilyet nem hoz, és én sem találtam – minthogy pedig a latin nyelvet éppen eléggé kerékbe törték a középkorban, nem szerencsés újabb latintalanságok bevezetése.

⁷⁷ 1382. november 7.: DL 6967 (Erzsébet királyné oklevele); 1382. november 27.: DL 100 187 (Erzsébet); 1384. március 27.: SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 87. szám (Erzsébet); 1385. június 5.: uo. 411. szám (Mária királynő); 1386. március 26.: uo. 618. szám (Mária).

⁷⁸ 1382. október 13.: DL 6955 (Erzsébet királyné oklevelén: „*Commissio domine regine propria*.”); 1383. február 19.: DF 262 093 (Mária királynő oklevelén: „*Commissio domine regine*.”); 1383. július 22.: DL 35 894 (Erzsébet oklevele: „*Commissio regine propria*.”); 1385. január 6.: SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 287. szám (Erzsébet oklevele: „*Propria commissio regine episcopo facta Quinqueecclesiensi*.”); 1385. október 2.: uo. 469. szám (Mária oklevele: „*Propria commissio Marie regine*.”); 1385. október 26.: uo. 496. szám (Mária és Erzsébet közös oklevele, ahol Erzsébet pecsétje alatt nincs relációs jegyzet, Máriáé alatt, erősen takarva feltételezhetően a következő: „*Commissio propria domine Marie regine*.”); 1386. január 24.: uo. 567. szám (Erzsébet királyné oklevelén, melynek kiadás alatt álló eredetije Bécsben található [Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Archiv Erdödy, Urkundensammlung, D 277 (97–3–2)]: „*Commissio propria domine regine*.”).

⁷⁹ 1384. július 19.: SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 202. szám.

⁸⁰ 1383. augusztus 7.: Zala vármegye története. Oklevéltár. Szerkesztik NAGY Imre, VÉGHÉLY Dezső és NAGY Gyula. I–II. kötet, Budapest, 1886–1890. (a továbbiakban: ZALA) II. 197. (Mária királynő oklevele); 1384. április 18.: SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 114. szám (Erzsébet királyné oklevele); 1385. január 6.: uo. 287. szám (Erzsébet oklevele).

⁸¹ 1383. november 5.: SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 42. szám (Erzsébet királyné oklevele).

⁸² Jelentése Mária királynő 1386. április 4-ei oklevelén: „*Relatio magistri Iohannis de Hedrehvar magistri cruciferorum de Calidis Aquis*.” (SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 625. szám. E kancelláriai jegyzetre archontológiai jelentősége miatt külön felhívtam a figyelmet: uo. I. 163.)

⁸³ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 163. 32. jegyzet és 165.

⁸⁴ Mária királynő 1385. április 27-ei oklevelén: SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 366. szám.

⁸⁵ Magyar diplomaciaziai emlékek az Anjou-korból. III. kötet, szerkesztette WENZEL Gusztáv, Budapest, 1876. 582. – Részben ennek alapján Engel Pál is György néven vette fel archontológiájába: ENGEL: Archontológia I. 304. és 488.

⁸⁶ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 47–49., ill. 165–166.

ségeit említene, de egyrészt ehhez az – általa egyébként le nem írt – elvhez sem tartotta magát, és néha korábbi vagy későbbi méltóságokra is hivatkozik, másrészt a kurrens tisztség minéműségének és időhatárainak megállapításánál nem vette kellőképp figyelembe az archontológiai irodalmat: még az általa kizárólagos hivatkozási alapul megjelölt⁸⁷ Engel-féle archontológiát sem mindig, az ezen archontológia javításait és kiegészítéseit tartalmazó jegyzékem⁸⁸ pedig egyáltalán nem. E téren javítandók tehát a következők: Bélteki Oláh János 1385-86-ban máramarosi ispán volt,⁸⁹ idősebb Garai Miklós 1385–86-ban dalmát-horvát bán,⁹⁰ Kaplai János harmadszor is oroszországi vajda lett 1386-ban,⁹¹ Ákos nembéli Mikcsfi Ákos 1384-ben fejéri ispán volt,⁹² Korbáviai „Gergely” egész életében György, ezen kívül 1385-ben a királyi fenség tanácsosa és követe,⁹³ Kusalyi Jakcs András pedig Engel adatai szerint 1389-ig töltötte be a kincstartói hivatalt.⁹⁴ Helytelen dolog továbbá Demeter bíboros főkancellárságát csak 1386-ig számítani: egyrészt értelmetlen feltételezni, hogy 1387. február 18-ai elhunyt⁹⁵ előtt elvették volna tőle e tisztséget, különösen, mivel más főkancellárt ezen időpontig nem ismerünk,⁹⁶ másrészt pedig 1387. február 1-jéről keltezett oklevelében még főkancellárnak nevezi önmagát.⁹⁷

***

A kancelláriai jegyzetek – legalábbis C. Tóth Norbert választott témája szempontjából nem túl fontos – kérdéséről térjünk azonban vissza magukhoz az itineráriumokhoz, illetve azok még nem vizsgált problémáihoz. Lássuk először, hogy az 1382–83-as időszakból, azon csonka 16 hónapból tehát, ahol a királynék pecséthasználatáról kész táblázatok nem álltak C. Tóth Norbert rendelkezésére, milyen adatbeli eltérések vannak az általa leírtak és az én megállapításaim között.

Mindenekelőtt egy tényleges eredményét szeretném kiemelni: jó szemmel vette észre és teljes joggal korigálta Mária általam megadott 1383. május 7-ei keltezési helyét.⁹⁸ Kár, hogy mássutt, az eddig említett és ezután említendő esetekben nem volt ilyen tekintettel munkámra; ha ugyanis értelmes okát adta volna annak, miért hagyja figyelmen kívül vagy miért módosítja állításaimat, az akár tanulságos is lehetne.⁹⁹

Ami tehát tisztán a keltezési helyek és időpontok rögzítését illeti, nem teljesen szörszálhasogatás annak felvetése, hogy Mária 1385. augusztus 8-ai dátummal nem egyszerűen Visegrád-

⁸⁷ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 47. 157. jegyzet és uo. 165. 42. jegyzet.

⁸⁸ Ld. SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 157–172. (Zöme korábban megjelent: SÜTTŐ Szilárd: Adalékok a 14–15. századi magyar világi archontológiához, különösen az 1384–1387. évekhez. Levéltári Szemle 2002. 4. szám 28–39.)

⁸⁹ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 163–164.

⁹⁰ ENGEL: Archontológia I. 24.

⁹¹ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 161.

⁹² SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 163.

⁹³ ENGEL: Archontológia I. 488.

⁹⁴ ENGEL: Archontológia I. 52.

⁹⁵ A napi dátumhoz ld. SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 74. 337. jegyzet.

⁹⁶ ENGEL: Archontológia I. 89.

⁹⁷ Ezen oklevelének *intitulatio*-ja a következő: „*Demetrius, miseratione divina tituli sanctorum Quatuorcoronatorum presbiter cardinalis, sancte Strigoniensis ecclesie gubernator perpetuus auleque regie Hungarie summus cancellarius*” (SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 784. szám).

⁹⁸ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 35. 4. jegyzet, vö. SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 28. szám.

⁹⁹ Példának okáért korábbi szakirodalomra hivatkozva azt írja, hogy „létezett még a királyi középpecsét irodája, amely 1375-ig udvari hiteleshelyként, ettől kezdve viszont panaszfelvevő irodaként működött, és a királyi középpecsét alatt a királyi kápolnaispán vezetésével a király nevében adta ki parancsleveleit.” (ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 11.) Ezzel szemben C. Tóth Norberttől sokat használt és idézett könyvemben már az áll, hogy „a jelek szerint a kápolnaispán hiteleshelyi funkciója nem szűnt meg kancelláriai tagozatának 1375-ös átszervezésével, hanem az uralkodó nevében kiadott középpecsétes oklevelek egy része továbbra is eltiltást, egyéb *fassio*-felvételt illetve oklevélátírást tartalmazott, és pedig nemcsak közeli hiteleshely hiányában, az udvari bíróságok visegrádi tartózkodása idején, hanem azok Budára költözése után is.” (SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 201. és uo. 8–9. jegyzetek; bizonyító anyag hozzá: uo. II. 170., 321., 519., 615. és 705. számok.)

ról, hanem a visegrádi fellegrárból („*in alto castro nostro Vissegradiensi*”) keltez.¹⁰⁰ Ez ugyanis tökéletesen megfelel mind a magyar ügyekben egyébként nem túlzottan megbízható lengyel Dlugosz tudósításának, miszerint Erzsébet királyné „*in castrum firmissimum cum eadem filia Maria, Sigismundi Marchionis sponsa, se recepit*”,¹⁰¹ mind annak a ténynek, miszerint ebben az időben Demeter bíboros is az esztergomi várba húzódott vissza.¹⁰² Magyarozatát ennek abban láttam, és abban látom most is, hogy a nagy erővel benyomuló Zsigmond-dal szemben az udvar nem tudott megfelelő sereget kiállítani, s így nyílt csata helyett a várfalak oltalmát kereste.¹⁰³

További pontosítás, hogy Erzsébet királyné – Máriával együtt – Budán már 1383. szeptember 5-én kimutatható:¹⁰⁴ mint C. Tóth Norbert olvashatta,¹⁰⁵ a turini béke megtartására a budai várban e napon („*actum Bude in castro reginali*”) tettek esküt mindketten, és az erről kiadott közjegyzői okmány¹⁰⁶ mindkét királyné nagypecséjtjével is megerősítettet.

Szintén néhány nappal bővül Erzsébet királyné C. Tóth Norberttől megadott, 1382. december 20-ával kezdődő budai tartózkodásának tartama, amennyiben a DF 244 337 helyes dátuma nem december 24-e, hanem 17-e.¹⁰⁷

Mária királynő 1382. végi budai oklevelezésének a tárgyalat műben található időhatárait viszont szűkíteni kell. C. Tóth Norbert 1382. november 26-át jelöli meg Mária budai tartózkodása kezdeteként,¹⁰⁸ de nem derül ki, hogy miért. Ha Erzsébet jelenlétéhez kötné Máriáét – amit jó okkal megtehetett volna –, akkor már november 14-ét adhatná meg kezdő időpontként, ha viszont keltezési helyekből indul ki, akkor illő volna egy november 26-ai oklevelet felmutatnia. Ehhez képest az első, amire hivatkozik, december 2-án kelt.¹⁰⁹ Nincs azonban szerencséje ezzel sem, mert ez nem Mária oklevele, hanem Erzsébeté.¹¹⁰ Én tehát továbbra is úgy látom, hogy Mária legkorábbi keltezett – egyébként Budáról keltezett – kiadványa 1382. december 18-ai.¹¹¹

Valóban Mária budai tartózkodásához köthető a következő, a DL 58 626 számú oklevél, de ennek keltezése aligha 1383. január 21., mint C. Tóth Norbert – az Országos Levéltár segédletével megegyezően – írja,¹¹² hanem inkább június 17. Magában véve az eredeti keltezés (*f. IV. post Anthonii conf.*) ugyan nem egyértelmű, tekintettel azonban arra, hogy a tárgyalat adománylevélnél egy nappal későbből keltezett iktatási parancsnak¹¹³ engedelmességre a garamszentbenedeki konvent június 25-én (2. *die nat. Joh. Bapt.*) intézkedik, bizonyosnak látszik, hogy a két királynői oklevelet nem a januári, hanem a júniusi Antal-nap szerint keltezték, tehát az említett DL 58 626-ot június 17-éről, a konventhez intézett *mandatum*-ot pedig június 18-áról.

¹⁰⁰ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 452. szám.

¹⁰¹ Joannis DLUGOSI seu Longini canonici Cracoviensis Historiae Polonicae libri XII. Ad veterum librorum manuscriptorum fidem recensuit, variis lectionibus annotationibusque instruxit Ignatius Żegota PAULI, cura et impensis Alexandri PRZEZDZIECKI. Tomus III. Libri IX. X. Cracoviae, 1876. (a továbbiakban: DLUGOSZ) 454.

¹⁰² Augusztus 12-ei és 15-ei oklevelei „*in castro nostro Strigoniensi*” keltezéssel állítottak ki (SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 446–447. számok).

¹⁰³ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 96–97.

¹⁰⁴ Nem csak szeptember 7-étől (ld. ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 162).

¹⁰⁵ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 76–77. és 210.

¹⁰⁶ DL 39 380.

¹⁰⁷ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 161. és uo. 9. jegyzet. Az Országos Levéltárban is december 24-i kelettel nyilvántartott (ld. DL–DF 4.2.) DF 244 337 eredeti keltezése *f. IV. ante Thome apostoli*.

¹⁰⁸ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 35.

¹⁰⁹ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 35. 2. jegyzet (DF 249 142).

¹¹⁰ A csonka oklevél kiadója az Országos Levéltár segédletében (ld. DL–DF 4.2.) is Mária, de az *intitulatio* maradványa („*...gina Hungarie, Polonie, Dalmatie etc.*”) mutatja, hogy az oklevél Erzsébeté. Az *intitulatio*-k kérdéséhez vö. SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 25. 55. jegyzet.

¹¹¹ DF 261 423, vö. SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 206. 49. jegyzet.

¹¹² ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 35. 3. jegyzet (vö. DL–DF 4.2.).

¹¹³ DL 58 631: *f. V. post Anthonii conf.*

Némileg nagyobb jelentőséggel bír, hogy a korszakból állítólag minden királynői oklevelet átnéző C. Tóth Norbert átsiklott Mária 1383. május 15-én Diósgyőrött kelt oklevelén, s így Eger után rögtön Kassát vette fel Mária itineráriumába.¹¹⁴ E kiadvány a viszonylag hosszú turóci registrumban maradt fenn,¹¹⁵ melynek azonban kiadása és regesztái is megvannak,¹¹⁶ illetve erre az oklevélre a királynék 1383-as első kassai útjával kapcsolatos pecséthasználat tárgyalásakor én is hivatkozom.¹¹⁷

Bár önmagában nagy jelentősége nincs, csak egyszerűen érthetetlen, miért teszi C. Tóth Norbert Mária 1383. nyári diósgyőri tartózkodásának végét augusztus 9-ére.¹¹⁸ A hivatkozási alapul felhozott oklevél¹¹⁹ keltezése ugyanis: *f. VI. ante Laurentii*. Ezt a kiadó Nagy Imre is augusztus 7-ének vette, a királynők 1383 későnyári északkeleti utazását leírva én is augusztus 7-ének oldottam fel,¹²⁰ és úgy oldom fel ma is.

Fontosabb ennél, hogy Mária királynő 1383. augusztus 1-jei kassai keltezéséről¹²¹ C. Tóth Norbertnél semmit sem olvashatni. Én erről részletesen írtam,¹²² valószínűnek tartva, hogy július végén vagy augusztus elején az udvar rövid időre átrándult Kassára. Az ügynek politikatörténetileg túlzott súlya nincs, vagy legalábbis ilyenre egyelőre nem derült fény, mégis egy itinerárium-készítőnek, az én fogalmaim szerint, éppen a témájába vág. Érdekes, hogy az állítólag minden oklevelet átnéző C. Tóth Norbert figyelmen kívül hagyja ezt az oklevelet, pedig ez az Országos Levéltár nyilvántartásában¹²³ is a helyén van.

***

Az egyszerű tévesztések sorozatánál is súlyosabb azonban, hogy C. Tóth Norbert munkáján nem látszik, hogy a szerző számottevően gondolkodott volna témáján, azaz törekedett volna arra, hogy értelmes ember számára elfogadható sorozatát nyújtsa a királynék – és majd, mint látjuk, Zsigmond – tartózkodási helyeinek.

Nehéz mit kezdeni például azzal az állítással, miszerint Mária 1383. május 30–31-én Diósgyőrött, június 2-ától pedig már Budán időzött volna.¹²⁴ Miféle közlekedési eszközzel száguldott Mária Budára? Meg egyáltalán: miért tett volna ilyet? Kergették? Vagy valami nagyon sürgős elintéznivalója volt? Annyi bizonyos, hogy a nagypecsét alatt május 31-ével diósgyőri, június 2-ával pedig budai dátumhellyel maradtak fenn oklevelek,¹²⁵ és akkor még nem is említettük Máriának egy ismeretlen megpecsételésű, szintén Budáról, június 1-jével keltezett iktatási parancsát.¹²⁶ A nagypecsét holléte tehát valóban kérdéses, és más oklevelek¹²⁷ bevonásával is csak annyit lehet nagy valószínűséggel kijelenteni, hogy Demeter bíboros az őrizetére bízott nagypecséttel elkísérte a királynékat a lengyelekkel folytatott május végi kassai tárgyalásokra, majd Demeter is, a nagypecsét is, a királynék is Diósgyőrön át visszatértek Budára.¹²⁸ Hogy az utolsó diósgyőri oklevelek keltek-e az *actio* helyével és a *conscriptio* időpontjával, vagy az első budaiak lettek antedatálva, vagy esetleg Demeter bíboros a nagype-

¹¹⁴ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 35.

¹¹⁵ DF 283 070, 5^a oldal.

¹¹⁶ A lipthói és turóci regstrum. A két eredeti szöveg alapján közli HORVÁTH Sándor. Budapest, 1902., itt 75–76., illetve HORVÁTH Sándor. Regesták a lipthói és turóci regstrumhoz. In: Történelmi Tár 1904. 74–96.; 240–265. és 356–375., itt 371. 405. szám.

¹¹⁷ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 214. 107. jegyzet.

¹¹⁸ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 36., okleveles bizonyíték: uo. 9. jegyzet.

¹¹⁹ ZALA II. 196–197.

¹²⁰ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 214. és uo. 116. jegyzet.

¹²¹ *Cassovie, in oct. Jacobi*, DL 7031.

¹²² SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 214–215.

¹²³ Ld. DL–DF 4.2.

¹²⁴ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 35.

¹²⁵ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 30. és 32. számok.

¹²⁶ DL 37 052.

¹²⁷ Ld. SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 213. 101. és 103., ill. 214. 107–109. jegyzetek.

¹²⁸ Vö. SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 213–214.

cséttel korábban visszaért Budára, és a május 30–31-ei diósgyőri okleveleket már Budán antedatálták, teljes biztonsággal – szerintem – el nem dönthető; biztos csak annyi, hogy a keltezési helyek és időpontok sorozata még a nagypecsét mindenkori tartózkodási helyét sem fedheti, nemhogy a királynőt.

Ha ugyanis – ragaszkodva a C. Tóth Norbert-i elképzeléshez a keltezési és tartózkodási helyek azonosságáról – megpróbálnánk valamiképp vizualizálni a történeteket, óhatatlanul komikus képek tűnének elénk: látnunk kellene a nem egész tizenkét éves királynőt, amint türelmetlenül toporog a diósgyőri vár valamelyik termében, arra várva, hogy pecsételjék már meg végre a Panyolaiak és Cudar Péter közti perhalasztását, majd lóra kap és kegyetlenül hajszojja a szerencsétlen állatot, hogy – ha már le is kési a nevében kibocsátott, Goblin püspök és testvérei javára kiadott iktatási parancsot – legalább a pécsi káptalanhoz intézett határjárási parancs megpecsételésére Budára érjen. Ezt valahogy teljesíti is, megkönnyebbülten felsóhajt, amikor a jókora papíroklevél hátára rányomják nagypecsétjét, majd mindenkinek megköszöni a közreműködést, és elvonul, hogy lemossa magáról az út porát.

Hasonlóképp a plauzibilitás igényének feladását jelenti Mária királynő és anyja, Erzsébet királyné itineráriumainak külön tárgyalása. C. Tóth Norbert nemcsak lemond a két adatsor egybevetéséből levonható – és levonandó! – következtetésekről, mint ezt Mária állítólagos 1384. tavaszi és augusztusi esztergomi útjai kapcsán megfigyelhettük, hanem a források kifejezett, szó és értelem szerinti tudósítása dacára is szétválasztja anyát és leányát. Igen tanulságos ebből a szempontból a királynék 1383 őszén tett dalmáciai útjának feldolgozása.

Ha ugyanis Mária 1383. október 24-ei zárai jelenlétét C. Tóth Norbert a zárai előkelőnek, Paulus de Paulonak *Memoriale*-jából bizonyítja – egyébként magában véve is igen furá módon: szokatlan, és nem alaptalanul szokatlan dolog valamely elbeszélő forrást az újabb kiadás mellőzésével Fejér György oklevéltárából idézni, ráadásul meg sem említve, hogy nem oklevélről, hanem naplószerű feljegyzésekről van szó –,¹²⁹ akkor ezt a zárai jelenlétet meg kellene említeni Erzsébetnél is, hiszen a forrás Erzsébetről és mindkét lányáról beszél: „*Die 24. mensis octobris applicuit Iadram domina Elizabeth regina Ungariae senior, domina Maria regina iunior et domina Draga soror sua*”.¹³⁰ Ugyanez áll Zárából való elvonulásukra is: C. Tóth Norbert – egyébként ismét Fejérre hivatkozva – 1383. november 4-ére Vránát jelöli meg Mária tartózkodási helyeként,¹³¹ és ismét tökéletesen megfelelnek arról, hogy a precíz zárai polgár nem csak Máriáról, hanem a feljebb említett királynékról beszél: „*Die 4. mensis novembris recesserunt a Iadra antedictae reginae cum prelati et baronibus supradictis, euntes Vranam*.”¹³² Szerzőnk mindennek dacára – ragaszkodván a keltezési és tartózkodási helyek azonosságáról alkotott elképzeléséhez – Erzsébetnek egy november 5-éről, Zárából keltezett oklevele¹³³ miatt az anyakirálynét Zárában hagyja.¹³⁴ – Mellesleg az ezen oklevél keltezése és a Paulus de Paulo közti ellentmondás látszólagosságát megpróbáltam kimutatni,¹³⁵ és ellenérvek hiányában továbbra is a leírtakhoz tartom magam.

Hasonlóképp köztudomású, krónikákból és nagyszámú oklevélből ismert,¹³⁶ hogy Mária királynő 1386. július 25-én nem egyedül esett Horváti Jánosék fogságába, hanem anyjával együtt. Ehhez képest C. Tóth Norbert csak Mária itineráriumánál említi ezt a dátumot¹³⁷ – egyébként pontatlan helyszínnel, mert a rajtaütésre nem Garán, hanem Diakovár és Gara kö-

¹²⁹ ENGEL – C. TÓTH: *Itineraria* 36. és uo. 11. jegyzet: „Fejér X/1. 136.”

¹³⁰ Dr. Ferdo pl. ŠIŠIĆ: *Ljetopis Pavla Pavlovića patricija zaderskoga*. In: *Vjestnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva* VI., (1904.) 1–59. (a továbbiakban: PAULUS DE PAULO), itt: 6.

¹³¹ ENGEL – C. TÓTH: *Itineraria* 36. és uo. 12. jegyzet: „Fejér X/3. 9.”

¹³² PAULUS DE PAULO 7. (Egyébként – némi sajtóhibától eltekintve – C. Tóth Norbert FEJÉRNél sem olvashatott mást.)

¹³³ SÜTTŐ: *Anjou-Magyarország* II. 42. szám.

¹³⁴ ENGEL – C. TÓTH: *Itineraria* 162. és uo. 14. jegyzet.

¹³⁵ SÜTTŐ: *Anjou-Magyarország* I. 211–212.

¹³⁶ Vö. SÜTTŐ: *Anjou-Magyarország* I. 140. 787. jegyzet.

¹³⁷ ENGEL – C. TÓTH: *Itineraria* 38., hivatkozás nélkül.

zött került sor¹³⁸ –, Erzsébetét pedig 1386. július 22-ével lezárja.¹³⁹ Ebből következik, hogy Erzsébet kurtán-furcsán befejezett – vagy inkább abbahagyott – itineráriumából hiányzik gonneci majd novigrádi raboskodása, itteni megöletése, illetve a zárai Szt. Grisogonus-templomban történt eltemetése is,¹⁴⁰ míg Mária esetében említést nyer a fogság és végül a váradi temetés is.¹⁴¹

C. Tóth Norbert azonban nemcsak meglehetősen szeszélyesen válogat a krónikákból vagy feldolgozásokból ismert köztörténeti tények között, hanem helyel-közzel módosítgatja is azokat.

Az még csak kicsit furcsa, hogy mindkét királyné itineráriumában 1385. december 30–31-e mellé a „Székesfehérvár, Károly (II.) [sic!] koronázása” kitételt illeszti – ráadásul rám hivatkozva.¹⁴² A koronázásra ugyanis csak december 31-én került sor, és ha a ceremónián megjelenni kényszerült királynék december 30-ai fehérvári tartózkodása a távolságból következően magától értetődő is,¹⁴³ mégis helyénvaló lett volna a biztosat a kikövetkeztethetőtől valami képp elkülöníteni. Ezzel az erővel ugyanis már 1382. szeptember 15-ét meg kellene adni 16-a¹⁴⁴ helyett Mária és Erzsébet székesfehérvári tartózkodása kezdeteként, minden joggal feltételezve, hogy Lajos király temetésére özvegye és árvái nem az utolsó percben estek be.

Durvább ennél a Mária királynő 1386. április 30-a és május 11-e közti győri tartózkodásához fűzött lábjegyzetben¹⁴⁵ olvasható mondat: „Április folyamán találkozó IV. Vencel cseh királlyal.” A minden bizonyító anyag nélkül odabiggyesztett megjegyzés több kérdést is felvet: 1.) Hol? Ezt úgy általában is jó tudni, de egy itinerárium esetében különösen indokolt lenne helyhez kötni az eseményeket. 2.) Erzsébet miért nem volt ott? (Mármint ahol Mária és Vencel találkoztak.) Erzsébet itineráriumából ugyanis teljességgel hiányzik a találkozóra utalás,¹⁴⁶ jóllehet minden fontos ügyet – sőt, minden jelentéktelent is – ő intézett, és a Luxemburgiakkal folytatott tárgyalásokról fennmaradt mindkét királynéi oklevelet is közösen bocsátották ki Máriával. 3.) Miért áprilisra teszi C. Tóth Norbert a találkozót?

A tárgyalásokról négy oklevél maradt fenn,¹⁴⁷ mindegyik májusi kelettel, és ezek közül az elsöben, amely Győrből május 1-jéről van keltezve, Mária és Erzsébet csupán döntőbírónak ismerik el Vencelt a köztük illetve Zsigmond és unokatestvérei közti viszályban. Valóban nem zárható ki, hogy április végén volt találkozó Vencel és a királynék közt Győrben vagy környékén, de ezt bizonyítani sem lehet; a május elsejei döntőbírói meghatalmazást küldöttek útján folytatott alkudozások is előkészíthették. Május 2-ai, szintén győri keltezésű oklevelükben aztán a királynék megígérik Vencelnek, hogy Zsigmondot tudta és jóváhagyása nélkül magyar királlyá nem koronázzák, majd ezután némi késedelemmel – melyet szerintem a Zsigmond és unokatestvérei közti alkudozások okozhattak – következnek a Luxemburgiak oklevelei, melyek egyaránt a Győr melletti mezőket jelölik meg dátumhelyként: május 11-ei kelettel Zsigmond, Jodok és Prokop is elismerik Vencelt döntőbíróként, 12-ei datálással pedig Vencel meghozza döntését. – Összességében tehát Erzsébet legalább annyira részese volt a találkozóknak, mint Mária, a májusi tárgyalások legalább olyan valószínűek, mint az áprilisiak, a tárgyalások helyszíne pedig Győr és közvetlen környéke lehetett.

¹³⁸ Vö. SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 141. 803. jegyzet.

¹³⁹ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 164.

¹⁴⁰ Ezekhez ld. SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 142., 149., 151., 153. és uo. 873. jegyzet.

¹⁴¹ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 38. (hivatkozás nélkül) és 46.

¹⁴² ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 37. és 163., mindkét helyen a jegyzetekben (33. ill. 36.) az én munkámat jelölve meg forrásként (SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 109.).

¹⁴³ Különösképp, ha tekintetbe vesszük az általában jól értesült Szicíliai Krónika híradását, miszerint a koronázási szertartás reggel kilenckor („in ora terciarum”) volt (CHRONICON SICULUM incerti authoris ab anno 340 ad annum 1396 in forma diary ex inedito Codice Ottoboniano Vaticano, cura et studio Josephi DE BLASII. In: Monumenti storici a cura della Società napoletana di storia patria. Serie prima: Cronache, 2., Neapoli, 1887. 63.).

¹⁴⁴ Így (1382. szeptember 16-ával): ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 35. és 161.

¹⁴⁵ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 38. 35. jegyzet.

¹⁴⁶ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 164.

¹⁴⁷ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 649., 651., 672. és 674. számok; a tárgyalások viszonylag részletes ismertetése uo. I. 131–135.

Végül egyszerűen komolytalannak nevezhető, vagy legalábbis C. Tóth Norbert e művének komolyan vehetőségét alapvetően kikezdi a következő, Mária itineráriumában az 1385-ös esztendő augusztusára vonatkozó dezinformáció: „Buda, esküvő Zsigmond örgróffal”.¹⁴⁸ Először is nem kell ahhoz egyházjogásznak lenni, hogy az ember tisztában legyen vele, miszerint az esküvőhöz vőlegény is kell – csakhogy a feltételezett vőlegény, azaz Zsigmond itineráriumában¹⁴⁹ nyoma sincs sem az esküvőnek, sem Zsigmond 1385. augusztusi budai tartózkodásának. Persze nem is lehet, mert Zsigmond akkor még igen messze volt Budától, és még messzebb a násztól; de akkor hogy képzelem az esküvőt a szerző? A korban létezett ugyan a házasság képviselő útján, „*per procuracionem*” történő megkötésének lehetősége, sőt ilyen előfordult Mária előéletében is, de hangsúlyozottan az előéletében: tehát nem augusztusban, hanem májusban vagy júniusban, és nem Zsigmonddal, hanem Lajos orléans-i herceggel, VI. Károly francia király öccsével.¹⁵⁰

Másodszor pedig, és ezt nagyfokú igénytelenségen kívül mással nemigen lehet magyarázni, az 1385 augusztusára kitalált Zsigmond–Mária esküvő mellől hiányzik mindenféle hivatkozás: aki nem hiszi, járjon utána! Csakhogy én ennek utánajártam, és az okleveles anyagnak az elbeszélő forrásokkal való egybevetése alapján az esküvőt 1385. október 2-a körülre tettem, és értelmes – vagy akár értelmetlen – ellenérvek hiányában most is akkorra teszem.¹⁵¹ A politikatörténet és az uralkodók szerepének nyilvánvaló összefonódása megkövetelné az uralkodói itinerárium önmagát és munkáját komolyan vevő készítőjétől, hogy alapszinten tájékozódjon választott korszakának fontos, az uralkodók életét és a történelem lefolyását lényegesen befolyásoló eseményeiről. A tudatlanság önmagában persze nem bűn, de ha C. Tóth Norbert vagy százszor is hivatkozik a korszakot feldolgozó munkámra, még hozzá igen sokszor annak első kötetére is, akkor érthetetlen, vagy pontosabban csak valami munkaerkölcsnek aligha nevezhető munkaerkölcs alapján érthető eljárás, hogy munkám vonatkozó fejezetét sem el nem fogadja, sem nem korrigálja, hanem egyszerűen megkerüli, és mindennemű indoklás nélkül egy fiktív időpontot vesz fel írásába.

***

Még a sokkal jobban dokumentált 1382–87-es királynéi itineráriumok esetében is létezik olyan nehézség, Zsigmond örgróf esetében pedig több is, amikor egymásnak – legalábbis látszólag – ellentmondó források konkordanciáját kell vagy kellene megteremteni a korszakkal foglalkozó kutatásnak. Ezeknek taglalása tehát külön tanulmányt igényel, s így itt csak azon problémák felsorolása következik, amelyeknek nem lett volna szabad problémává válniuk még a tárgyalt évek történetében járatan, de legalább lelkiismeretesen dolgozó itineráriumkészítő keze alatt sem.

Kisebbit gond az egyszerű tévesztésekkel van, mint például azzal, hogy C. Tóth Norbert szerint Zsigmond – nyilván a partra szállt Kis Károly elől menekülve – már 1385. október 18-án Pozsonyban lenne.¹⁵² A baj az, hogy az ezt bizonyítani hivatott oklevelek (DF 239 058, és DF 239 059) „*an sand Lucein tag*” ill. „*an sand Luczein tag*” keltek, ez pedig Luca napja, és nem Lukács evangélistáé. Ennek megfelelően én is december 13-ával vettem fel ezeket okmánytáramba.¹⁵³ E tévesztést egyébként elkerülhette volna a szerző, ha okmánytáramat kicsit alapo-

¹⁴⁸ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 37.

¹⁴⁹ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 56.

¹⁵⁰ Vö. WENZEL Gusztáv: I. Mária királynénknak Lajos orléans-i herceggel per procura véghez ment házasságáról (egykoru eredeti források' nyomán értekezett az MTA kis gyűlésén, apr. 14. 1851.). In: Magyar Akadémiai Értesítő 1851-ről, Pest, 1851. 116–121.; SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 91.

¹⁵¹ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 94–101., különösen 98–99.

¹⁵² ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 56., és uo. 20. jegyzet.

¹⁵³ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 534–535. számok; vö.: Arhív mesta Bratislavy. Inventár stredovekých listín, listov a iných príbuzných písomností. Vypracovali: D. LEHOTSKÁ, D. HANDZOVÁ, V. HORVÁTH, Z. HRABUŠŠAY, N. MERGLOVÁ. Praha, 1956. 76., szintén december 13-ai dátumfeloldással.

sabban nézi át, ha a levéltári nyilvántartást korrigáló listámba belekukkant,¹⁵⁴ vagy ha éppen vette volna magának a nem túlzottan nagy fáradságot, hogy a kor történetével kissé megismerkedjen; ez utóbbi esetben ugyanis megtudhatta volna, hogy Zsigmond a Bécsi Évkönyvek szerint csak november 11-én menekült Pozsonyba, amely időpont valóban reálisnak tűnik.¹⁵⁵

Hasonlóképp könnyen elkerülhető lett volna a hibázás egy másik esetben, akkor tudniillik, amikor C. Tóth Norbert 1386. október 5-ére teszi Zsigmond örgrófnak egyik budai tartózkodását a Bretholz-féle¹⁵⁶ morva okmánytár egy oklevele alapján.¹⁵⁷ Csakhogy a hivatkozott regeszta dátuma nem 1386., hanem 1385. október 5-e. Ráadásul az oklevél benne van a szerzőtől sűrűn, de távolról sem kellő gonddal használt okmánytárban:¹⁵⁸ adom a kérdéses oklevél jelzetét (DF 290 644), teljes szövegét (1385-ös dátummal), és két regesztáját¹⁵⁹ (a keltezés mindkettőben 1385-ös). Hogy csinálhat mindebből C. Tóth Norbert 1386-ot?

Egy másik ügy: meglehetősen önkényes dolog Zsigmondot épp 1386. május 11-én és 12-én a Győr melletti mezőn időztetni.¹⁶⁰ Érthetetlen, hogy a győri tárgyalások egész tartama alatt minden bizonnyal Győr közelében tartózkodó Zsigmond esetében miért pont május 11-ét és 12-ét választja ki C. Tóth Norbert; 11-éről van Zsigmondnak oklevele, 12-éről viszont nincs, elvben tehát Vencel május 12-i oklevelét is¹⁶¹ kiadhatták volna Zsigmond távollétében.

Nemcsak okmánytáramat használta ötletszerűen, már-már szeszélyesen C. Tóth Norbert, hanem az elbeszélő forrásokat is. Többször hivatkozik¹⁶² Janko z Czarnkova (Jan Czarnkowski) lengyel krónikás művére,¹⁶³ de nem elégszer: nem követi például a kortárs lengyelt, aki szerint Brześć alatt a magyar sereg és Zsigmond 1383. szeptember 25-étől 11 napig, azaz október 5-éig megmarad, és csak utána kötnék fegyverszünetet,¹⁶⁴ hanem – a bibliográfiából egyébként kimaradt – Aschbachra hivatkozva csak a szeptember 25-ei dátumot adja meg.¹⁶⁵

E ponton meg kell jegyezni, hogy érthetetlen a C. Tóth Norberttől választott „Brest” névalak is a Brześć (vagy Brześć Kujawski) helyett, és különösen az, ha tekintetbe vesszük, hogy a magyarban meghonosodott Szandec helyett a lengyel „Sącz”-ot választja.¹⁶⁶ A „Sącz” egyébként is problémás, mivel Ó- és Új-Szandec (Stary Sącz és Nowy Sącz) két külön település, és a Zsigmond ott-tartózkodását említő két lengyel forrás közül a korábbi – és megbízhatóbb – Ó-Szandecet ír,¹⁶⁷ az újabb pedig Új-Szandecet.¹⁶⁸ C. Tóth Norbert egyébként minderről informálódhatott volna.¹⁶⁹

Különösképp alkalmasak a szerzőbe és munkájába vetett bizalom megingatására azok az esetek, amikor egy és ugyanazon oklevélre többször hivatkozik, az egyetlen dátumot hol így, hol

¹⁵⁴ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 195., vö. DL–DF 4.2.

¹⁵⁵ Vö. SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 102. és uo. 524. jegyzet, ahol egyébként e két keltezési hely nélkül kiállított oklevél pozsonyi keltezését is valószínűsíttem.

¹⁵⁶ C. Tóth Norbert pontatlanul adja meg bibliográfiájában (ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 28.) az okmánytár könyvészeti adatait: a XV. kötetet ugyanis nem Vincenc [sic!, Vincenz helyett] Brandl, hanem Berthold Bretholz szerkesztette.

¹⁵⁷ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 56., és uo. 30. jegyzet; vö. CDM, Bd. XV. hrsz. von Dr. Berthold BRETHOLZ, Brünn, 1903, 216 (Nr. 255).

¹⁵⁸ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 474. szám.

¹⁵⁹ Az egyik az, amire C. Tóth Norbert itt hivatkozik, a másik: FEJÉR X/8. 177.

¹⁶⁰ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 56. és uo. 26. jegyzet. A jegyzetben C. Tóth Norbert – nyilván elírás következtében – helytelenül hivatkozik okmánytáramra (SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II.): a 415. oldalon kezdődő 734. szám Zsigmond 1386. szeptember 6-i oklevelének (DL 7219) teljes szövegét tartalmazza; Zsigmond Győrött, 1386. május 11-én kelt kiadványa a 379–380. oldalon található, a 672. szám alatt.

¹⁶¹ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 674. szám; C. Tóth Norbert erre egyébként nem is hivatkozik.

¹⁶² ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 55. 5., 7. és 8. jegyzet.

¹⁶³ Joannis DE CZARNKOW Chronicon Polonorum. In: Monumenta Poloniae Historica, edidit August BIELOWSKI, tomus II., Lwów, 1872. (Reprint: Warszawa, 1961.) 619–756. (A továbbiakban: DE CZARNKOW.)

¹⁶⁴ DE CZARNKOW 748–749. Ugyanezen értelemben: DŁUGOSZ 440.

¹⁶⁵ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 55. és uo. 11. jegyzet. Aschbach alatt értsd: Dr. Joseph ASCHBACH: Geschichte Kaiser Sigmund's. 4 Bde, Hamburg, 1838–1845.

¹⁶⁶ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 55 (1383. augusztus 10-énél).

¹⁶⁷ DE CZARNKOW 743.: „in antiqua Sandecz”.

¹⁶⁸ DŁUGOSZ 437.: „ad oppidum Nova Sandecz”.

¹⁶⁹ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 70. 317. jegyzet.

úgy feloldva, aztán pedig levonja a tanulságot. Az efféle itineráriumműkészítés tiszta esetét figyelhetjük meg, amikor a műben arról olvasunk, hogy Zsigmond 1385. március 28-ától május 9-éig Brünmben tartózkodott, bizonyítékképp pedig Fejér György egy oklevelével és a feljebb említett morva okmánytár – XI. kötetének, ez a jegyzetből nem derül ki – egyik darabjával találkozunk.¹⁷⁰ A két publikáció ugyanazon oklevélnek adja teljes szövegét, de ez, úgy látszik, C. Tóth Norbertnek nem tűnt fel, aki a keltezését („*des dinstages yn der helligen creucz wochen*”) egyszer a morva okmánytár fejregesztájának megfelelően 1385. május 9-ével oldja fel, a másik alkalommal – nyilván a nagyhéttel keverve össze a keresztjáró napokat – március 28-ával, és máris eljut Zsigmond hathetes brünni tartózkodásáig. Ismét le kell szögezni, hogy sok oklevél feldolgozásánál az efféle rontás jószerivel kivédhetetlen; ámde a dolgot súlyosbítja, hogy az oklevél fényképe megtalálható az Országos Levéltárban (DF 289 200), regesztája pedig – a két teljes szövegű kiadás feltüntetésével! – okmánytáramban.¹⁷¹ Ha tehát C. Tóth Norbert kézbe vette volna Zsigmond örgróf itthon megtalálható, nem túlzottan nagy számú oklevelét, vagy legalább egyszer figyelmesen átnézte volna okmánytáramat, könnyedén elkerülhette volna ezt a malört.

Alighanem hasonló oklevélszaporítással állunk szemben Zsigmond állítólagos 1382. szeptember 5-ei és 12-ei budweisi datálásainál is.¹⁷² A két idézett oklevél („Cod. dipl. Brand. II/4. n° 269.; Fejér X/8. 111.”) itt is megegyezőnek tűnik, azzal a különbséggel, hogy a Gercken-féle brandenburgi kódexből készült regeszta Fejér György okmánytárába rontott dátummal került: a német nyelvű eredeti keltezésében szereplő *vor* előljáróból lett Fejér György latin regesztájában *post*, és így az eredeti szeptember 5-ei keltezéséből egy héttel későbbi, azaz szeptember 12-ei.¹⁷³

Egyéb hanyagságok mellett újabb C. Tóth Norbert-i oklevélkészszerzés figyelhető meg a következő esetben. A szerző szerint Zsigmond 1386. szeptember 6-ától 15-éig Székesfehérvárott tartózkodott, s ennek igazolására öt oklevelet említ.¹⁷⁴ Az öt hivatkozásból négy teljesen alaptalan: az okmánytáramból vett 734. számú oklevél kelte ugyan valóban Székesfehérvár, 1386. szeptember 6-a, de a 736–738. számúak mind Óvárott („*in Owaar*” 736–737. számok, ill. „*in Aldemburk*” 738. szám) keltek, 1386. szeptember 15-ei dátummal. Hogy lehet akkor ezeket a székesfehérvári időzés bizonyítékaiként felvonultatni? Legalább ilyen komikus az ötödik hivatkozás is (FEJÉR X/1. 299.): ez ugyanis gyenge kiadása a DL 7219-nek, aminek teljes szövegét, megpecsételését és ezt a rossz kiadását is adom okmánytáramban, méghozzá éppen azon 734. szám alatt, amire ugyanebben a jegyzetben támaszkodik a szerző. Feltehetően észre sem vette, hogy egy oklevélre, egy jegyzetben kétszer hivatkozott. Ráadásul a Fejér-féle kiadást sem nézte meg, vagy legalábbis nem rendesen, mert ott az oklevél kelte – tévesen! – 1386. szeptember 5-e (*f. V. ante nativitatis Virg.* helyett *f. IV.* áll a kiadásban).

¹⁷⁰ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 56. és uo. 14. jegyzet: FEJÉR X/8. 177. és CDM XI. 327 (Nr. 357).

¹⁷¹ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 390. szám.

¹⁷² ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 55. és uo. 3. jegyzet.

¹⁷³ Mindenesetre óvatosságra int, hogy én nem a Gercken, hanem az újabb és Gerckent is feldolgozó Riedel-féle brandenburgi okmánytárat használtam, amely Gercken művére oldalszámok szerint hivatkozik, míg C. Tóth Norbert, mint láttuk, az oklevél sorszámával. A tévedés esélye azonban minimális: egyrészt az általam használt szöveg (Codex diplomaticus Brandenburgensis. Sammlung der Urkunden, Chroniken und sonstigen Quellenschriften für die Geschichte der Mark Brandenburg und ihrer Regenten. Hrsg. von Dr. Adolph Friedrich RIEDEL. Des zweiten Haupttheiles oder der Urkunden-Sammlung für die Geschichte der auswärtigen Verhältnisse dritter Band. Berlin. 1846, 90) Gercken művének éppúgy 3. kötetére és azon belül az 531. oldalra hivatkozik, mint a FEJÉR X/8. 111-ik oldalán lévő regeszta, tartalma pedig megfelel a FEJÉR-féle latin regesztának. A német eredeti keltezése tehát: „*Geben zum Budweis, nach Christis geburte dreitzenhundert Jar, dornach in dem zwei und achtzigisten Jare, am nechsten freitage vor unser frawen tage natiuitatis, unser obgenanten Kunig Wenzlavs reiche des Behemischen in dem zwenzigesten, und des Romischen in dem sibenden Jaren*”, Fejér regesztájáé pedig: „*Datum in Budweis Anno Christi MCCCCLXXXII. feria sexta proxima post festum Natiuitatis B. M. V.*” (kiemelések tőlem, S. Sz.).

¹⁷⁴ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 56. és uo. 28. jegyzet: SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II. 734. és 736–738. számok, illetve FEJÉR X/1. 299.

A fenti összevisszaságnál is durvább talán, hogy C. Tóth Norbert, miután szeptember 6-ától 15-éig kimutatni véli Zsigmond székesfehérvári jelenlétét, egy sorral alább teljes nyugalommal – vagy legalábbis nyugtalanságának legcsekélyebb jele nélkül – közli az olvasóval, hogy Zsigmond már ugyanaznap, tehát 1386. szeptember 15-én és azután 16-án is Óvárott (azaz a mai Mosonmagyaróvár területén) tartózkodott.¹⁷⁵ Ráadásul a száguldozó őgróf e kétnapos óvári időzését egyetlen oklevéllel akarja bizonyítani, amelyik Óvárott, szeptember 15-én kelt, s így Zsigmond 16-ai hollétéről nem mond semmit.¹⁷⁶

A C. Tóth Norbert-i itineráriumkészítés fentebbiekben megnyilvánuló főbb vonásai közül egyszerre több is tanulmányozható az alábbi, jelen észrevételeimet záró példán. E szerint Zsigmond – mielőtt 1385. július 9-én Prágában tűnt volna föl – július 6-án Lipcsén, tehát a későbbi Zólyomlipcse területén időzött volna.¹⁷⁷ A dolog politikatörténetileg is nonszensz,¹⁷⁸ de még ha ettől – és ezzel együtt persze az itineráriumkészítőtől elvárható történeti ismeretek firtatásától – el is tekintünk, a két hely távolsága és a három nap rövidege miatt az olvasóban óhatatlanul felmerülnek azok a kérdések, amelyeknek az íróban is fel kellett volna merülniük: hogy került Zsigmond a Garam mellől három nap alatt Prágába? És ha ez egyáltalán lehetséges is lenne: mivégre lett volna ez a nyaktörő vágta? Jó esetben e kérdések ugyanis arra bírhatják a kérdezőt, hogy alaposabb vizsgálatnak vesse alá a bizonyítéknak megtett oklevelet. Ez itt Fejér György okmánytárából származik,¹⁷⁹ amit túlságosan sokáig nem is kell tanulmányozni, mert úgy kezdődik, hogy „*Sigismundus, Dei gratia rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc., Marchio quoque Brandenburgensis etc.*”; vagyis a keltezése szerint 1385-ös oklevelet a tudvalevőleg csak 1387-ben magyar királlyá koronázott Zsigmond már magyar királyi címmel adta volna ki. Egy jószándékú érettségizett embernek ennyi információ elég is lenne, hogy ne erőltesse ezt az oklevelet Zsigmond 1385-ös itineráriumába – nem így azonban C. Tóth Norbertnek. Ő megteszi, s így aztán ez az oklevél is kétszer fordul elő a műben; itt és – javított, 1389. július 6-i keltezéssel – Zsigmond későbbi itineráriumában.¹⁸⁰

***

Összességében tehát hogy lehet a C. Tóth Norbert-féle 1382–87-es uralkodói itineráriumokat értékelni? *Ignotos fallit, notis est derisui*. A laikus pillantás csak a szépen egymás alatt sorakozó időpontokon és helyeken fut végig, ámde az alaposabb vizsgálat nyilvánvalóvá teszi, hogy a szerző többszörösen elhibázott koncepciója és feltűnően hanyag munkája következtében ez a produktum a kor megismerésében inkább vissza-, semmint előrelépést jelent. Mivel pedig romlott anyagból nehéz lovasszobrot emelni, ezért a mű átdolgozása helyett inkább az amúgyis részletező címleírás egyszerű pontosítása tűnik indokoltnak: „a nagyrészt mástól összeállított adatsorokat itineráriumoknak elnevezte, elrontotta, majd nevét föléljük aranybetűkkel odaírta: C. Tóth Norbert.”

Süttő Szilárd

¹⁷⁵ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 56.

¹⁷⁶ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 56. 29. jegyzet: FEJÉR X/1. 298. Ezt a kiadást megemlítem a DL 71 891 számú oklevél tartalmi kivonata mellett okmánytáram (SÜTTŐ: Anjou-Magyarország II.) 736. számában; arról a számról van tehát szó, amelyet C. Tóth Norbert egy sorral feljebb megjegyzés nélkül Zsigmond fehérvári tartózkodásának bizonyítására használt – íme egy újabb Jolly Joker-oklevél: ha akarom fehérvári, ha akarom óvári.

¹⁷⁷ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 56.

¹⁷⁸ SÜTTŐ: Anjou-Magyarország I. 94–95.

¹⁷⁹ FEJÉR X/3. 20. (ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 56. 15. jegyzet.)

¹⁸⁰ ENGEL – C. TÓTH: Itineraria 62. 123. jegyzet, a ZSO I. 1085. számra hivatkozással, ahol a Fejér-féle kiadás és az ottani dátum korrekciója is megtalálható.